

Istorija radničkog pokreta

Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1965.

Mijo Klarić

U izdanju Instituta za izučavanje radničkog pokreta u Beogradu izišao je u toku 1965. godine i drugi Zbornik radova iz historije jugoslavenskog radničkog pokreta. Kao i u prvom tako i u ovom Zborniku sadržani su radovi sedmorice početnika i pretežno mlađih naučnih radnika sa raznovrsnom tematikom iz svih razdoblja novije jugoslavenske historije. Iako rađeni bez pretenzija da dadu konačni sud i ocjenu tih problema, oni bez svake sumnje predstavljaju značajan prilog daljem izučavanju radničkog pokreta i socijalističke revolucije u Jugoslaviji.

U prvom prilogu Stojana Kesića pod naslovom, *Srpska socijaldemokracija prema radničkom pokretu Bosne i Hercegovine do 1908. godine*, pokušao je prvi među historičarima dati kraći pregled utjecaja i pomoći srpske socijaldemokratske partije prema radničkom pokretu u Bosni i Hercegovini u procesu njegovog nastajanja i u prvim godinama njegove aktivnosti. U razmatranju ovog problema autor nas, ukratko u uvodnom dijelu, informira o mnogim složenim i mnogostrukim unutrašnjim i vanjskim faktorima koji su utjecali na specifični razvitak Bosne i Hercegovine a posebno radničkog pokreta, ističući pored ostalog da su nosioci ideje radničkog organiziranja i otpora do 1906. godine bili strani radnici a tek nakon toga se javljaju u većem broju domaći kadrovi koji su prvo svoje socijalističko obrazovanje i iskustvo stekli u radničkom pokretu Srbije. S tim u vezi pisac se detaljnije zadržava na opisivanju raznovrsne aktivnosti prvih socijalističkih agitatora iz Bosne i Hercegovine, Miće Sokolovića i Jerohija Plavšića, za koje autor kaže, da su i pored vrlo teških uslova pod kojima su radili odigrali veoma značajnu ulogu u formiranju i jačanju klasnog radničkog pokreta. Uz njih, autor nadalje ističe, aktivnost i pojedinih srpskih socijalista, među kojima naročito Milana Dragovića, kao i mnoge druge oblike veza i saradnje preko kojih je na direktan i indirektan način širen utjecaj socijalista iz Srbije. U okviru toga Kesić se posebno zadržava na opisu mnogostruke aktivnosti organa Srpske socijaldemokratske stranke Radničkih novina, koji je u nedostatku vlastitog radničkog lista ilegalno unošen u BH i sa brojnim napisima sa ovoga područja u ovom periodu predstavlja izuzetno veliku ulogu na buđenju klasne svijesti i organiziranja radničkog pokreta, kao i zaštite njenih ekonomskih i političkih prava. U vezi s tim dat je kratak i pregledan prikaz i drugih važnih oblika pomoći radničkom pokretu u Bosni i Hercegovini od strane SSDS, a naročito uoči i u toku provođenja aneksije gdje je rukovodstvo Srpske socijaldemokratske stranke energično ustalo protiv politike poravnavanja računa između velikih sila, skrećući tim povodom pozornost i široj međunarodnoj javnosti a posebno progresivnim organizacijama na stvarno stanje na ovom području.

Daljnji i vrlo interesantan prilog u ovom Zborniku je rad *Jovanke Kocman, Učešće žena u radničkom pokretu Jugoslavije 1918—1920. godine*, koji predstavlja prvi ozbiljniji prilog izučavanja te problematike iz jugoslavenskog predratnog perioda. U obradi ovoga problema posebnu poteškoću

autoru predstavljala je oskudnost i nesređenost arhivske građe, pa su uslijed toga pojedina poglavlja i područja obrađena, kako u uvodnom tako i u temeljnom dijelu rada, samo fragmentarno. U uvodnom dijelu, autor nas informira o kretanju zaposlenosti žene-radnice na pojedinim područjima zemlje krajem XIX i početkom XX st. i o njenom bespravnom položaju u društvu i sve intenzivnijem uključivanju u klasni radnički pokret kao i o izuzetno teškom položaju i akcijama u kojima su učestvovala do završetka prvog svjetskog rata. Opisujući, nadalje, vrlo teške ekonomske i političke prilike u zemlji, pisac prati razvitak i različite samostalne aktivnosti ženskog naprednog pokreta od stvaranja zajedničke države do Kongresa ujedinjenja, ističući pri tom bespravnost položaja žene u novoj državi te njeno sve intenzivnije uključivanje u revolucionarni radnički pokret. Nastavljajući razmatranje ovoga problema autor se u završnom i najopširnijem dijelu ovog priloga dosta pregledno i iscrpno zadržava na tretiranju učešća žena u radničkom pokretu od Kongresa ujedinjenja do Obznane i formiranja jedinstvenog socijalističkog (komunističkog) pokreta žena, koje je došlo u vrijeme održavanja Kongresa ujedinjenja, te prati daljnji razvitak ženskog pokreta i analizira njegove akcije i uspjeh u okviru općeg razvitka radničkog pokreta u pojedinim pokrajinama. Uporedo s tim — koliko je dopuštalo stanje arhivske građe — daje se i kraći pregled učešća žena u tarifnim pokretima, štrajkovima i demonstracijama u okviru radničkog pokreta i u samostalnim akcijama, te osvrt na razne idejne i druge deformacije unutar radničkog pokreta, od kojih u to vrijeme nije bio pošteđen ni ženski napredni pokret.

O internacionalnoj solidarnosti i povezanosti KPJ sa međunarodnim radničkim pokretom između dva rata, kod nas se dosada pisalo samo fragmentarno, pa će prilog *Miroslava Nikolića, Solidarnost jugoslovenskog proletarijata sa borbom bugarskih radnika i seljaka 1923. godine*, znatno popuniti prazninu u našoj novijoj historijskoj literaturi o toj problematici. U razmatranju ovog pitanja autor nas, najprije, u dosta uopćenom uvodu informira o junskom fašističkom prevratu 1923. godine i s time u vezi o neodlučnom držanju i pogrešnoj procjeni političke situacije u zemlji od strane rukovodstva KP Bugarske, te sa stavom Kominterne prema tim događajima. U okviru toga Nikolić se nešto opširnije zadržava na posljedicama uvođenja fašističkog režima u Bugarskoj, a posebno u odnosu prema članovima KPB za koje autor ističe da su bili izvrgnuti izuzetno žestokom teroru i progonima, te o pozivu CKKPB u septembru 1923. godine na opći ustanak u cilju rušenja fašističke diktature i formiranja radničko-seljačke vlade. Nakon kraće analize ustanka i uzroka njegovog kraha i svirepog obračuna fašističkog režima sa ustanicima, autor, koliko je to dozvoljavalo stanje arhivske građe i literature, nešto detaljnije obrađuje povlačenje jednog dijela ustanika na teritorij Srbije i odjek tih događaja u Jugoslaviji, a posebno u redovima NRPJ, odnosno KPJ. Analizirajući detaljnije veliku moralno, a naročito raznovrsnu materijalnu pomoć, rukovodstva, članova i organizacija KPJ bugarskim političkim emigrantima i različite mjere u cilju raskrinkavanja fašističke diktature u Bugarskoj, pisac, također dobro, osvjetljava i stav jugoslavenskog režima i građanskih partija prema inače vrlo teškom položaju bugarskih emigranata u Jugoslaviji, ističući uz ostalo, da je on bio u osnovi krajnje dvoiličan i neprijateljski. Nadalje u završnom i znatno uopćenom dijelu članka, ističu se i različite druge akcije KPJ u to vrijeme, a posebno velika pomoć jugoslavenskog Narodnog odbora za pomoć gladnima u Rusiji, kao i dalja pomoć i podrška KPJ bugarskim političkim emigrantima do ukidanja fašističke diktature 1931. godine i njihovog povratka u Bugarsku.

U našoj poslijeratnoj historijskoj literaturi ima također veoma mali broj radova koji tretiraju razvitak SKOJ-a i naprednog omladinskog pokreta u predratnoj Jugoslaviji. Razloge tome treba, prije svega, tražiti u nedostatku i nesređenosti arhivske građe, a naročito za pojedine etape njegovog razvitka. No, i pored toga to nije bila prepreka *Miroslavu Vasiću* da u radu pod naslovom, *Prilog izučavanju razvitka SKOJ-a i naprednog omladinskog pokreta u Jugoslaviji 1933—1934. godine*, baci daleko više svjetla

na to inače veoma interesantno razdoblje u razvitku jugoslavenskog revolucionarnog pokreta. Svoja razmatranja, autor počinje dužim uvodom u kojem najprije daje kratak opis vrlo teških ekonomskih i političkih prilika u zemlji nakon uvođenja šestojanuarske diktature, a posebno stanja i položaja KPJ, Skoja i napredne omladine, kao i postepenog — nakon tog — razvitka SKOJ-a i omladinskog pokreta, naročito studentske omladine kao njenog najrevolucionarnijeg dijela koji se kroz to vrijeme naročito vidno manifestirao u brojnim demonstracijama na sveučilištima u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani. Paralelno s tim pregledno se obrađuje i stav KPJ prema SKOJ-u u pojedinim fazama njegovog razvitka, te se dosta opširno analizira razvoj omladinskog naprednog pokreta od 1931—1933. god. u pojedinim područjima, što se kako to autor zaključuje posebno manifestira u njegovoj sve većoj homogenosti i revolucionarnosti. U temeljnom dijelu priloga koji je rađen dosta pregledno, pisac se se — nadalje — zadržava, koliko to dopušta stanje izvorne građe i literature, na detaljnijem opisu organizacionog učvršćenja i brojčanog porasta SKOJ-a i omladinskog pokreta u god. 1933—1934, kao i na mnogobrojnim i raznovrsnim akcijama koje su bile usmjerene protiv režima i fašističke opasnosti. S tim u vezi posebno se analizira, u svim pokrajinama Jugoslavije, proces postepenog obnavljanja i konsolidiranja i sve većeg povezivanja SKOJ-a sa naprednom omladinom, koji, kako to autor naglašava, i pored svog sporog razvitka i mnogih slabosti, postaje najvažniji faktor u borbi omladine za svoja ekonomska i politička prava, što se u toku 1934. godine, naročito manifestira u brojnim akcijama omladine na svim sveučilištima u zemlji, gdje je razvitak i utjecaj KPJ i SKOJ-a, bio najintenzivniji. Opisujući nadalje aktivnost SKOJ-a u tom razdoblju na okupljanju radničke omladine i njeno organiziranje u cilju borbe protiv postojećeg poretka i fašističke opasnosti Vasić se zadržava na kraćoj obradi uloge skojevske i partijske štampe te na aktivnosti SKOJ-a nakon održanih pokrajinskih partijskih konferencija u drugoj polovini 1923. godine a posebno tretiranju njegovog rada, uloge i zadataka na četvrtoj zemaljskoj konferenciji KPJ.

Interesantan je i prilog *Milovana Bosića, Komunistička partija Jugoslavije u parlamentarnim izborima 11. decembra 1938. godine*, u kojem je po prvi puta na osnovu dosta novih činjeničnih podataka, kompleksnije obrađen, ovaj inače vrlo dinamičan period, iz historije KPJ. Nakon, što se u uvodnom dijelu najprije ukazuje na osnovne karakteristične situacije u Evropi, u uslovima pojačane agresivnosti fašističkih sila, autor ukratko analizira odraz tog stanja na vanjsku i unutrašnju politiku jugoslavenske buržoazije, ističući da je njeno sve intenzivnije približavanje silama osovine uvjetovalo uz ostalo, i vrlo tešku političku krizu u zemlji iz koje je režim pokušao da izađe raspisivanjem novih parlamentarnih izbora. S tim u vezi daju se karakteristike aktivnosti važnijih građanskih političkih stranaka i političkih grupacija i njihova javna i zakulisna aktivnost uoči održavanja izbora. U okviru toga također se pregledno opisuje specifičan i težak položaj KPJ uoči izbora, uspješne mjere novog rukovodstva na sređivanju prilika u KPJ i njen pravilan stav prema svim unutrašnjim i vanjskim zbivanjima i pokušaj legaliziranja njene aktivnosti najprije preko stvaranja jedinstvene radničke partije, Stranke radnog naroda. U idućem poglavlju autor se detaljnije zadržava na objašnjavanju izborne taktike rukovodstva KPJ o isticanju kandidacionih lista u gotovo svim kotarevima preko Stranke radnog naroda, a u okviru jedinstvene zemaljske opozicione liste Udružene opozicije, ističući kako je vodstvo KPJ i pored žestokih progona i hapšenja ove izbore, prije svega, koristilo da javno istupi i iznese svoje političke stavove o svim važnijim unutrašnjim i vanjskim problemima. U nastavku se, također, analiziraju propusti i greške u sprovođenju izborne taktike i pri tom se posebno ističu kolebanja u rukovodstvu CK KPH oko isticanja kandidata u okviru Stranke radnog naroda. U završnom dijelu dobro je obrađena i izborna kampanja i s tim u vezi teror režima, a posebno nad pristašama KPJ, bezpoštedni obračuni između građanskih partija kao i pojedinaca, te rezultati izbora i komentar o izbornim rezultatima u kojem autor, pored ostalog, ističe da je KPJ i bez obzira što je dobila mali

broj glasova ustvari svojim istupom na izborima, postigla veoma veliki uspjeh pošto je njen glas, kroz ovo vrijeme, prije svega, dopro do još mnogobrojnog neosvojenog seljaštva i radništva koji su nakon toga nastavili da slijede program KPJ.

Značajan doprinos izučavanju NOB-a i socijalističke revolucije je i rad *Slobodana Miloševića, Organizacija oslobođene teritorije sa centrom u Foči u prvoj polovini 1942. godine*, koji sadrži za razliku od svih dosadašnjih priloga koji se bave izučavanjem o toj problematici sa tog područja najiscrpniji pregled raznovrsne aktivnosti organa civilne i vojne vlasti. Opisujući ukratko proces stvaranja oslobođene teritorije na područjima istočne Bosne, zapadne Crne Gore i dijela Hercegovine, autor se najprije zadržava na analizi razvoja i aktivnosti mnogobrojnih organa vlasti na temeljima tzv. fočanskih propisa, formiranju i radu vojno-teritorijalnih organa, komandi područja, te komandi mjesta i partizanskih straža kao njegovih izvršnih organa, naglašavajući pri tome njihovu međusobnu uspješnu saradnju u rješavanju svih tekućih pitanja. Nadalje, posebnu pažnju autor je postetio i u tretiranju privredne djelatnosti na oslobođenom teritoriju ističući ponajprije mnogostruku aktivnost i različite mjere koje su preuzimali vojni i civilni organi, da se obezbijedi ishrana vojnih jedinica i mnogobrojno, siromašno izbjeglo stanovništvo. Pored ovih daje se još i uspješna analiza i drugih različitih mjera koje su ovi organi poduzimali i pružali u cilju normaliziranja života na oslobođenoj teritoriji kao što su osnivanja različitih zanatskih radionica. Isto tako pregledno i dosta iscrpno obrađene su i mjere NOO i vojno-teritorijalnih organa na organiziranju i zaštiti poljoprivredne proizvodnje, kao i na organizaciji trgovine i razmjene u cilju ublažavanja teškog ekonomskog stanja na oslobođenom teritoriju. Nadalje se u posebnim poglavljima iznose mnogobrojni podaci o stanju i funkcioniranju saobraćaja, radu zdravstvene službe i aktivnosti na kulturno-prosvjetnom i političkom radu na oslobođenoj teritoriji.

Rad Branka Petranovića, *O periodizaciji poslijeratnog razvitka Jugoslavije*, nastavak je njegove diskusije o problematici proučavanja historije suvremenog jugoslavenskog društva koju je započeo u prošlom broju ovog Zbornika. Razmatrajući u ovom prilogu iscrpnije problem periodizacije poslijeratnog razvitka Jugoslavije, koristeći se dosadašnjim iskustvima i rezultatima historijske nauke, autor iznosi svoja vlastita, vrlo interesantna zapažanja i razmišljanja o ovom problemu. U uvodnom dijelu autor, najprije, podvrgava kritičkoj ocjeni sve dosada poznate i primjenjivane periodizacije ovoga razdoblja ističući da je moguće dati naučno-trajnu periodizaciju samo nakon temeljitog istraživanja tog razdoblja, te u vezi s tim zaključuje s obzirom da iz našeg poslijeratnog razvitka još uvijek nema zapaženijih rasprava i članaka, da u stvari sve postojeće periodizacije imaju samo privremeni karakter. Naglašavajući potrebu postojanja privremenih periodizacija pisac u nastojanju da doprinese boljem razjašnjenju tog pitanja polazeći od dosadašnjih iskustava i rezultata, najprije daje ukratko osnovne karakteristike našeg poslijeratnog razvitka u pojedinim vremenskim razdobljima ističući za razliku od nekih drugih historičara koji su raspravljali o tom problemu da se izučavanju historije SFRJ treba pristupiti od 15. maja 1945. godine, kada je na jugoslavenskoj teritoriji definitivno završen rat, potkrepljujući to nizom različitih podataka. U vezi s tim u daljem razmatranju ovoga problema Petranović pored ostalog naglašava da je mnogo teže odrediti krajnju tačku historiskog istraživanja u savremenom zbivanju u kojem mnogi događaji još nisu završeni, te zauzima principijelno stajalište da ove događaje ne bi trebalo sa historijske tačke gledišta izučavati, već je to prije svega zadatak drugih grana društvenih nauka kao što je politologija, sociologija, pravo, filozofija i ekonomija.

Na kraju potrebno je također istaknuti da i pored nesređenosti i nedostatka izvorne građe, gotovo svi prilozi sadrže dosta obilatu i novu dosada neobrađivanu arhivsku građu, pa će i zbog toga pobuditi tim veće interesovanje svih onih koji se bave izučavanjem tih perioda naše najnovije historije. Isto tako, rezime na ruskom jeziku na kraju svakog priloga, omogućit će njihovu upotrebu i stranim naučnim radnicima.